

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Иван Камбуров

**за дисертационния труд на
Невена Василева Крумова**

редовен докторант в катедра „Философия“
на Философски факултет ЮЗУ

„ЕРОСЪТ ВЪВ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕН КОНТЕКСТ“

за получаване на образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление: 2.3. Философия

Научна специалност: История на философията

Представената за рецензия дисертационна теза е посветена на един изключително интересен и проблемен от теоретична гледна въпрос – обяснението „за Ерос като чист философски проблем, а не като емпирично битие, енергия или проявленията му, както би се разглеждал в емпиричните хуманитарни науки“, като акцента се поставя върху „обхващането на философската есенция на Ерос“.(стр.3), което се реализира за пръв път в българската философска мисъл.

В изключително краткия увод (три и половина стр.) за обект на изследването се приема „идеята за философски Ерос в западноевропейската философия“, а като предмет на изследването се разбира „феноменологичната интерпретация на Ерос, чрез която той може да бъде осмислен и разбран в контекста на една съвременна концепция за феноменология, която се опитва да провери функционирането на „виртуалното битие“ на един обект в теорията на феноменологическа онтология от Сартров тип“. На този фон докторантът си поставя за цел в този дисертационен труд „да изследва конструирането на философския Ерос като екзистенциално-виртуалистки феномен, изследва се актуалността на подобен тип конструиране“ (стр.4). Тук бих добавил, че изхождайки от така поставената цел, обект и предмет съдържателно наименованието на изследването (което в този си вид е наименование за стойностна монография) би следвало да придобие вида: „Идеята за Ерос в западноевропейската философия“ (феноменологична рецепция (аспект и т.н)), тъй като заявеното заглавие предполага цялостно (от началото до наши дни) съдържателно представяне на Ерос във феноменологичен аспект.

Реализирането на подобен тип изследване изисква обстойно обосноваване на неговата актуалност на фона на „многобройните изследвания“, което докторантът е събрал в два абзаца (на половин стр.) и то накрая на увода. Според него „съвременните изследвания (които не се посочват) поставят проблема за Ерос, но в хуманитарно-емпиричен контекст, а не в неговата чиста философичност“ (стр.6) и в този контекст се търси „възвръщането на философстването към неговата автентична диалогова динамика“ към „полето на чистата философска рефлексия

самото питане за промяна на статуса на философски Ерос“, т.е. към автентичната проблематика на античността“. (стр.6)

Според нас значението и актуалността на това проведено изследване е изключително важно, както от философско-теоретична, метафизична и социокултурна гледна точка. Какво имаме предвид? Преди всичко факта, че метафизическия дискурс за Ерос-а на съвременния етап на философстване изисква допълнителна легитимност, тъй като неговата значимост е в непосредствена зависимост от това, доколко субектът на еротичното (тук под еротизъм се разбира трансцендентална форма за разкриване на различия) търси онтологично вкоренени (а не исторически) ориентири в проекта на собственото си съществуване. Именно еротизмът в този контекст е тази непреодолима граница, която лишава битието от неговото единство и му преоткрива тайната за неговата истина.

Подобен подход свидетелства за неговата перспективност. Можем да добавим, че движението по пътя на метафизическия дискурс за Ерос-а не е просто „мечтателен път към трансцендентното“, тъй като това би било само първата стъпка към по трудното реализиране на проекта за субекта именно като метафизически субект. Това сложно „движение“ на практика започва с питането за изначалната двойственост, полярност: сакрално – профанно; крайно-безкрайно; проявено-непроявено; обусловено-необусловено; аз - не-аз (по полов признак); относително-абсолютно; дуализма между „телесна любов и любов платоническа“ и т.н., т.е. движение към платоновото Единно. Според нас именно благодарение на подобна онтологична полярност може да се мисли основното за всяка метафизическа самореализация на субекта действие – трансцендирането. Ако субектът не осъществява подобно трансцендиране, за него остава пътят на трансгресия (Ж. Батай) – движение обърнато към границите на крайния субект, стремеж към тоталност на битието, което никога не може да се осъществи и което неизбежно го измъчва.

За отправна точка на подобен метафизичен дискурс за Ерос-а (като универсална енергема на битието) може да се приеме двойствената природа на еротизма, която прави възможно трансцендиране-то на крайно обусловеното съществуване и дава пролука към метафизичното. В този контекст еротизмът, т.е. проявеният Ерос е тази „непреодолима граница“, която лишава битието от неговото единство и откриваща тайната за неговата истина. Именно метафизичната природа на Ерос-а присъства в субекта независимо от осъзнаването от него на тази природа и се проявява в различни форми на профанния опит (преображенията на Ерос-а). Самореализацията на субекта чрез еротичното в качеството му на метафизичен субект отваря възможността за различни теоретични (доктринални) перспективи в интерпретацията, пр. да се представя или като път за преобразяване на Ерос-а чрез изчистването му от материалните аспекти, от които той изначално не е освободен в нашия опит, или като опит да се достигне до духовните основи на индивидуалното (личностното) чрез преднамерен опит за рефлексия върху опита на телесността, или др. инварианти какъвто е реализиран в представения за рецензия текст.

На този фон можем действително да открийм и философската значимост на дисертационното изследване. Изхождайки от казаното, появата на настоящото научно изследване в българската научна мисъл е с особена стойност, не само защото отсъстват такива изследвания, но и защото това изследване е задълбочено, с теоретично обоснована теза и демонстрира пространно и аналитично познаване не само на античната философска традиция и западноевропейските философски рефлексии в които „метафизичното“ се представя като

„виртуалистко трансцендентално познание“, възможна „критическа онтология на духовността“ в която докторантът реализира своеобразно „метафизичното питане за един виртуално битиен Ерос“ (стр.7).

Бих отбелязал, че с този методологически подход докторантът реализира инвариантно определяване на една от теоретичните тези на своя научен ръководител, което приемам като позитивен момент в изследването.

Този съдържателен историко-философски проект е осъществен от Невена Крумова - редовен докторант към Катедра „Философия“, научна специалност: История на философията. Философски факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – гр. Благоевград (2015 – 2018г.) с научен ръководител проф.д-р В.Канавров. Този анализ е своеобразно продължение на интересите на докторанта от бакалавърската и магистърската и теза. Невена Крумова е магистър по Философия, ЮЗУ (2012 – 2013г.) и бакалавър по Философия, ЮЗУ (1999 – 2011г.).

В самото начало на представянето бих искал да отбележа, че съм впечатлен от много доброто познаване на философската проблематика, аналитичността и понятийната яснота на нейното изложение, начинът философски да се рефлексира върху специфичен тип предметност, логическата последователност на структурните елементи на изследването, изчистения, ясен и на моменти личностен словесен изказ на докторанта, качества които не са така характерни за подобен тип проекти.

Представения за рецензия дисертационен труд е в обем от 173 стр. и се състои от увод, 3 глави, 13 параграфа, заключение и литература. Литературата съдържа 96 заглавия – 92 на кирилица и 4 на латиница.

Първа глава „Генеалогия на смисъла на Ероса в западноевропейската философия“ (7-69 стр.) се структурира в пет параграфа в които се представя на генеалогията на философския Ерос в историко-философски контекст като да се търсят онези „ключови кристализации в тектоничността на духовността, криещи причините, поради които Еросът спира да бъде част от сърцевината на философската проблематика“ (стр.8).

Според нас, преди да се премине към „генеалогията на ключовите кристализации“, би било коректно да се представи анализ за наличието на теоретични разработки (в българската и световната философска мисъл) свързани с поставения за изследване проблем с оглед на този фон съдържателно и аналитично да се открие не само постигнатото до момента но и новото, което докторантът ни предлага.

В предфилософски митологеми за „раждането“ и онтологичните корени на Ерос докторантът основателно и аналитично търси отговор на въпроса по отношение на Ерос – „какво е неговото място, успява ли да бъде част от прехода на мит към логос? Има ли място в сърцевината на философското питане, има ли значение за едно метафизично питане или запазва място си в съвременните науки, но само за психологията, етиката, естетиката и т.н.? (10 стр.). Отбелязват се два различни подхода за философска рефлексия спрямо Ерос: а) Ерос като познавателна онтологема; б) като стремеж към „чисто мислене“ отвъд страстите (11 стр.). Основният акцент в тази глава е върху „Еросът във философията на Платон и Аристотел“ (11-27 стр.). Най-висшият момент във философията на античния Ерос без съмнение е учението на Платон, неговия диалог „Пир“ – един от най-важните паметници на европейската теория за любовта. В текста платоновата философия се разглежда като преход от „мит към логос“ през примера за „мита за Ерос“. В диалозите „Федър“ и „Пир“ се анализира интенцията на Платон чрез „силата“ на Ерос да се „установи хармонията между двата свята – божествения и този на

хората“ (стр.16). Ще отбележим, че анализът на този фрагмент се основава на тезите на Грегорио Лури на който дисертантът многократно се позовава. Коректно се подчертава както „демоничния“ онтологизъм на Ерос като връзка между двата свята, на „божественото и човешкото“, така и за двата типа Ерос – „Земният и Небесният“ и връзката между „любовта и желанието (влечение)“.

Ще обобщим, че при Платон метафизичната (недостижима) реалност се представя като естетически обект на любовта, а Ерот (Ерос) е метафора на философстване. Динамиката на това опредметяване е в онтологизирането на Ерос като такова влечение към трансценденция, каквото е заложено в проявяващият се и ставащ свят. Именно безкрайното ставане на света е възможно благодарение на това, че в него е заложен принципа на трансценденция, или Ерос.

В трети параграф на първа глава се извежда идеята за „Божията любов“ (стр.28-40). Тя има своите начала в ранното средновековие, но продължава да съществува много след това, намира почва за развитие и в руската религиозна философия, чрез която придобива съществено различен екзистенциално религиозен облик, например в лицето на Бердяев (Метафизика на пола и любовта – трите типа любов), Соловьев, Вишеславцев (Етика на преобразения Ерос), Розанов и други. Акцентира се върху разбирането за сублимацията като „природната склонност“ на Ероса да търси възможно най-прекрасния образ. Проследява се развитието на идеята за Ероса в агапе и нейната онтологична обосновка. „Християнската любов“ (Св. Августин, „Изповеди“) като истинска такава „се проявява не в плътското, а в духовното при което тя е насочена първо към Бога, а след това към ближния“ (30 стр.). Авторът възприема тезата на Х.Янарис, че „каузалният принцип за всички неща в контекста на опита на църковното събитие е, че той „е любов“. Това е „истинският ерос“, тържеството на свободата“ (стр.47).

Съществен и симптоматичен според нас е анализът на философските идеи в „Новото време“ в четвърти параграф (стр.47-51) при който според дисертанта „поставяйки началата на едно мислене..., Декарт същевременно открехва и врата, през която Ерос ще бъде „изгонен“ от философския топос. Отсъствието на Ерос от метафизичното поле е именно през периода на най-голямото развитие на метафизичното познание“.(стр.49)

В следващия параграф „Еросът в парадигмата на несъзнаваното“ (стр.52-69) се осъществява съдържателен и съществен според нас анализ на класически и съвременни психоаналитични модели на интерпретация на Ерос. Актуален е изводът на Н.Крумова, че в своята еволюция на Ерос-ът „търси нови полета на изява, сублимирането е начин за проникването на Ероса от предметената страна на сексуалните желания към неопредметената страна на духовния свят на човека, приемайки формата на философски Ерос“ (стр.56). Проблематизирани са специфични тези от Фройд, Юнг (Ерос като принцип на психична свързаност стр.61)) и Джеймс Холис („Райският проект – в търсене на Магическия Друг“) през парадигмата за „сублимация на скритата сексуалност“. Холис обръща внимание на това, че липсва трансцендентност в психоаналитичния подход, като подчертава, че „трансцендентност не липсва в същината на проблематиката, свързана с Ерос“ и тази негова трансцендентност се опредметява в „Магическия Друг“ (стр.61-62) топологизирайки разбирането за многоликия Ерос. С това се заявява позицията за „завръщане“ на Ерос, като онтологизирано несъзнавано желание, при което чрез другите субектът може да се завърне в „митичния Рай“ като възможен завършек на процеса на сублимиране.

След кристализиране на философските прояви на Ерос се разглежда неговата ситуираност в емпиричните хуманитарни науки. Всички тези историко-философски прояви на Ерос са своеобразни екзистенциали в тектоничността на духовната битийност.

Втора глава - „Основи на една феноменология на Ероса“ (стр.70-143) е основна за изследването и разкрива идеята и нейното философско предметяване от докторанта. Изходната точка на този анализ е питането: „Възможни ли са изобщо допирни точки между основаващия се върху Кант концепт за виртуалистски трансцендентализъм и феноменологичното разбиране за „виртуално битийно измерение“ на Сартр? По какъв начин един обект като Ерос може да се мисли в тези два толкова различни подхода?“ В случая при какъв подход предметността на Ероса е само възможен обект на рефлексия.(стр.71). В случая това питане е от изключително значение и предопределя философското значение на дисертацията спрямо реализирането на двата подхода.

Според нас, рефлексията върху Ерос-а ни показва, че става въпрос за „вътрешен опит“ - фундаментално-онтологичен, естетико-екстатичен опит (естезис), който в своята невъзможност може да се разбира и като „мистичен опит“ – опит на самото битие. В тази си част той действително може да бъде подложен на феноменологичен анализ. Трудността при такъв подход е, че подобен опит не може да бъде преживян от първо лице тъй като предполага излизане извън границите на Аз-а. По тази причина някои философи мислят опита на Ерос по аналогия на опита на Танатос, тъй като нито единия нито другия не подлежат: 1.) на феноменологично описание; 2.) на изразяване чрез символен дискурс. Остава възможността за личностно-то преживяне - излизане извън пределите (трансцендиране) на собственото Аз в акта на еротичния и танаталогичен екстаз. Опитът за смъртта и еротическия екстаз са съдържание на вътрешния опит на човека, който крие истината и разкрива пътя за метафизично „освобождение“ преодолявайки границите на разума.

Според нас, в случая само процесът в тези граници може да бъде подложен на трансцендентално-феноменологичен анализ и това е движението между Бога и Нищото. В този контекст какво предлага съвременната западноевропейска постметафизична философия? Предлага своеобразна ерософия (Ж.Батай) – съразмерна тоталност – диалектичност между профанно и сакрално (поради принципна неразрешимост), вариант който ни оставя отново в границите на дуализма и ни лишава претенцията за излизане в метафизичния простор. Този тип мислене ни предлага да видим битието през ракурса на „нерепресивна тоталност“, която се явява под формата на множества скриващи се зад виртуализираното от тях Единно.

Именно такова виртуализирано (а не платоново) Единство предполага съвместно съществуване на полярности, то е амбивалентно. Поради тази причина постметафизичната философия виртуализирайки Единното, лишавайки го от неговата метафизичност вижда и приема в Ерос-а такава тоталност, която има диалектичката способност да удвоява и да трансцендира ликове („сълзите на Ероса“ - Батай) на страдание на субекта. В това е новото „събуждане“ на преди до това „мълчащият“ Ерос.

На този фон докторатът прави опит в посока очертаване на метафизично „движение“, връщане към изначалната метафизика на Ерос-а, рецепирайки „вплетеността“ на виртуалното в метафизически концепции (стр.79) – „без намесата на Ерос човешкото битие не би имало тази посока, метафизиката би била празна наука и решението на тези въпроси би ни било безразлично“ (стр.74) заявява докторантът и според нас, независимо от формата на

доктринално предметяване ние приветстваме този подход, който е своеобразна форма на прецедент спрямо наложената традиция.

Нещо по вече, авторът заема лична позиция спрямо този подход, който сравнява „жаждата на питация с тази на влюбения“ тъй като за него „единствената причина човек да се занимава с философия в нейния чист вид, в смисъла ѝ на трансцендентално метафизичане е удовлетворението на запалената от Ероса искра и стремеж.“(стр. 106).

Подкрепяме изводът на Н.Крумова, че „Еросът...се явява нужния път, през който да се мине, за да може човек да почувства нуждата да търси познанието не на друго място, а именно в чистите мисли, както и необходимост, за да осъзнае точно чистите мисли, като единствена форма на познание, в която свободата на мисленето е възможна и единствено поле, в което мисленето разгръща своя потенциал“ (стр. 107).

Интересен е анализът посветен на еротичната валидност на истината като междуиндивиден феномен, онагледяващата функционирането на изведеното виртуално битие на Ерос (стр.129-143) през философията на Ж.П.Сартър (Истина и съществуване). За Сартър феноменът (образът) се „явява по един мистичен начин“. Верен е изводът на докторанта, че за Сартър „явлението няма друго битие освен това на заблудното, на някаква илюзия“(стр.131), т.е. нищо-битие. Това е особеност на феноменологическия подход на Сартър към който се ориентира авторът. Да поясним!

Феноменологичния подход на Сартър се характеризира с това, че според него образът (феноменът) в съзнанието е негова чиста спонтанна активност, за разлика от възприятието където съзнанието е пасивно. Сартър отъждествява образа (феномена) с интенционалния акт на съзнанието, но различава образа от понятието и възприятието. В понятието съзнанието схваща външния предмет веднага и напълно, докато във възприятието съзнанието вижда предмета в някакъв „профил“. Образът има черти и на възприятие и на понятие, но за разлика от тях в образа се полага не реалност а „нищо“- битие: въобразяващото съзнание полага своя предмет като интуитивно-отсъстващо битие. В този смисъл за него въображението е магически акт, „заклинание“ което да про-яви обекта който се мисли, обект който е желан. Наличието на въображаемия обект е илюзорност, виртуална битийност в които Аз-ът игрово предметява своите желания. Специфичното във феноменологичния подход на Сартър е в това, че творческата интенция за въображение създава образ, фантом, бледо копие на предмета което не може да се уподоби на своя модел – предметът във възприятието. Образът е негативен, той е нищо-битие, илюзия, магически акт. Но този феноменологичен подход на Сартър може да се използва само репродуциращото въображение но не и към творческото. На този фон става ясно и твърдението на Сартър, че „истината е Битието такова, каквото то е, доколкото аз му дарявам ново битийно измерение. Битието е нощта. Осветеното битие е вече друго...“(стр.133), истината е „неопределената насоченост на Ероса“ (стр.136), което предполага, че „трябва да сме се освободили от предметяващата страна на Ероса, от привличащото ни в земния Ерос“(стр.139) констатира докторантът.

В този смисъл Еросът е потенция, която се реализира в интенционалния акт на съзнанието и винаги като „междуиндивиден феномен“, отразяващ движението на Битие-в-себе-си и Битие-за-себе-си. Така по силата на Ероса в акта на познаване човек създава ново виртуално битийно измерение на В- себе-си, което живее и ставайки факт, губи своята еротична валидност и умира.

В третата глава „Време и Ерос – виртуалност, медиация, другост“ (стр.144-163) се извежда необходимостта от изследване на Време и Ерос в смисловата поставеност като двойка начала. Докторантът ги експлицират в битиен, познавателен и антропоцентристки контекст с цел кристализиране на идеите, функциониращи в мисленето на философската конструкция, обособила се около понятието Ерос. Подлага се на изследване функционалността на общото извеждане на битието за Ерос в релация с философските рефлексии, засягащи времето. Представя се и решението на Ст. Хогинг на първата антиномия на Кант (стр.151), както и двата метафизични подхода за времето на Р.Ингарден (стр.153-154). Анализират се идеите на В. Бенямин (стр. 156-159) за Ерос като „Кайрос“ обект с „виртуалното битие“ като предметна и неопредметена насоченост, през оптиката на феноменологическа онтология от Сартров тип. Основната характеристика на Ерос като медиация, обединяваща човешкото и божественото във времево отношение го прави именно кайросно присъстващ в битието.

На този фон ни се иска да добавим – да не забравяме, че светът не е просто феноменологичен стробоскоп, а жив Космос в който божествения нектар на Ерос- е подхранва всяка една частица на неговото непрекъснато ставане.

По този начин в трите глави на дисертацията авторът проследяват генеалогията на философски Ерос в западноевропейската философия, като история на явяването на възможните негови екзистенциали, общото извеждане на битието на Ерос и проявите му като феномен и релация с философските рефлексии, засягащи времето. Изводите в заключението съответстват напълно на теоретичните резултати. Формулирани са четири приносни момента, които са изведени от проведенния анализ.

Приемаме, че тезата на изследването за възможен подход на „феноменологично реконструиране на същността на философския Ерос и неговото функциониране като медиативен философски проблем в структурната динамика на виртуалното в една възможна феноменология от Сартров тип“ е осъществена и обоснована.

Ще отбележим няколко факта, които правят впечатление при запознаването с текста:

1. В отделни параграфи се цитира многократно един и същ автор, като се създава впечатление за рефериране на неговия неговият критически текст.

2. Начинът на цитиране на източниците използвани в текста е подходящ за статия или монография, но не и при дисертационно изследване. Цитирането на източника под линия на съответната страница би дало възможност за прегледност и логическа обективност.

3. Изследването само би спечелило съдържателно ако бяха използвани и др. текстове, които са сходни с темата на изследването пр: Левинас Е. Феноменология на Ероса., В Тоталност и безкрайност., София, 2000; Facets of Eros. Phenomenological Essays., Ed. by F.J. Smit and Erling Eng, The Hague, 1972; Rajchman J. Truth and Eros: Foucault, Lacan, and the Question of Ethics., Routledge, 1991, 2009, 2010; Hildebrand, Dietrich Von. The Nature of Love., St. Augustine's Press, 2009; Hildebrand, Dietrich Von. Das Wesen der Liebe. Gesammelte Werke, Vol. 3. Stuttgart, 1971 и др.

4. Изхождайки от спецификата на научното изследване в методологически план е целесъобразно да се представи актуалността на избраната тема задаваща необходимостта от провеждане на изследване с подобна тематика, да се систематизират постигнатите научни резултати по темата както в чуждата, така и българската научна литература

Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът в обем от 17 стр. съдържателно следва структурата на дисертацията и в цялост възпроизвежда нейното съдържание. Прави впечатление, че втората стр. представя съдържанието на дисертацията по стр. от самата дисертация, както и че заключението отсъства, а е заменено със самооценка за приносните моменти в дисертационния труд.

В автореферата коректно са отразени приносните моменти на разработката, обобщени са резултатите на изследването и е изведена тезата за защита.

Н.Крумова е апробирала резултатите на своето изследване в множество конференции и научни издания за което свидетелстват и 9-те публикации по темата на дисертацията.

В заключение искам да обобщя, че представеният текст разкрива задълбочени теоретични познания на докторанта по темата на изследване, способността и да организира и осъществява самостоятелни научни изследвания съгласно изискванията на нормативните документи, което ни дава легитимни основания за висока, а с това и положителна оценка на дисертационния труд, с което напълно убедено препоръчваме на уважаемото научно жури да присъди на Невена Василева Крумова образователната и научната степен „Доктор” по философия

(проф. д-р Иван Камбуров):.....

29.08.2018 г.